

ФІЛОСОФСЬКІ РЕФЛЕКСІЇ У ТРАКТУВАННІ ПРИРОДИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ ТА КЛИМА ПОЛІЩУКА

Віра Клімачова. Філософські рефлексії у трактуванні природи у творчості Ольги Кобилянської та Кліма Поліщука.

У статті розглядаються твори Ольги Кобилянської та Кліма Поліщука, в яких природа несе емоційне навантаження, має значний психологічний вплив на того чи іншого персонажа, трактується з філософської точки зору. У прозі письменників відбувається осмислення вищої духовної матерії, людина співіснує з природою, є її складовою частиною.

Ключові слова: філософія, природа, людина, релігія, символ.

Вера Климачёва. Философские рефлексии в трактовке природы в творчестве Ольги Кобылянской и Клим Полещука.

В статье рассматриваются произведения Ольги Кобылянской и Клим Полещука, в которых природа несет эмоциональную нагрузку, имеет значительное психологическое влияние на того или иного персонажа, трактуется из философской точки зрения. В прозе писателей происходит осмысление высшей духовной материи, человек сосуществует с природой, есть ее составной частью.

Ключевые слова: философия, природа, человек, религия, символ.

Vira Klimachova. Philosophical reflections are in interpretation of nature in creation of Olga Kobylyanska and Cym Polishchuk.

Works of Olga Kobylyanska and Cym Polishchuk, in which nature carries the emotional loading, has a considerable psychological influence on that or other character, are examined in the article, interpreted from the philosophical point of view. There is a comprehension of higher spiritual matter in prose of writers, a man coexists with nature, is it by component part.

Key words: philosophy, nature, man, religion, symbol.

До взаємозв'язку людини та природи зверталися й досі звертаються не лише вчені, але й письменники. Стосується ця проблематика творчості Ольги Кобилянської та Кліма Поліщука, при чому трактувати її можна здебільшого саме з філософської точки зору.

У підручнику „Філософія” (2006) Є. А. Подольська розглядає в окремому підрозділі „Природа як об'єкт філософської рефлексії” різні періоди, умови, в яких ставлення до природи змінювалося. Загалом це стосується християнства та часів античності: „Суттєво змінюється ставлення до природи із ствердженням християнства, яке розглядає її як втілення матеріального першопочатку, як „низ”, що протистоїть абсолютному, духовному, тобто Богові. На противагу античності основною ідеєю тут є не злиття з природою, а піднесення над нею” [6]. Розтлумачуючи різні типи та підходи до природи, Є. Подольська від соціально-історичного типу ціннісного ставлення до природи (людина є частиною природи) переходить до іншого плану розгляду і наголошує, що „у науково-теоретичному плані цій ціннісній переорієнтації відповідає перехід від ідеї абсолютного панування над природою до ідеї стосунків природи і суспільства як стосунків партнерів, сумірних за своїм потенціалом” [6]. Йдеться тут і про геополітику як один з чинників, які впливають на суспільне життя. На нашу думку, окремо варто розглядати вплив саме геокультури, від якої й залежать мислення, вчинки, віросповідання і т. д. тої чи іншої етнічної групи.

Враховувати приналежність людей до того чи іншого регіону спонукає й Лариса Горбоніс у статті „Традиційно-звичаєві погляди гуцулів на природу”. Вчена пише, що „під геокультурою розуміється єдність природнокліматичних, астрономічних, біологічних ознак конкретної території, котрі впливають не лише на характер, світогляд людини, а й на вид діяльності, соціальні відносини тощо. Кожен природний ландшафт накладає свій відбиток і на систему вірувань етнічної групи” [1, с. 52]. В українській літературі є чимало зразків, в яких взаємозв'язок людини і природи показано досить чітко. Такою виступає проза Ольги Кобилянської, „у якій художньо відтворено в ландшафтному просторі і часі, з урахуванням особливостей геокультури нерозривну логічну єдність людського ества і природного світу” [1, с. 52].

Що ж до прози Кліма Поліщука, то у нього також враховувалися особливості того чи іншого регіону (але зазвичай це протиставлення МІСТУ, міській суєті), тут природа несе емоційне навантаження, має значний психологічний вплив на того чи іншого персонажа.

У монографії „Ольга Кобилянська і світова література” С. Кирилук пише, що „природа відіграє роль каталізатора думок і вчинків персонажів” [3, с. 61]. Цілком справедливо можемо спроектувати ці слова й на творчість Кліма Поліщука, у якого свідомість оповідача нерозривно

пов'язана зі світом природи. Описи природи у творах письменника дають можливість передбачити хід подальших подій. Такий момент „передбачення” є певною містифікацією в творчості авторів, яких ми розглядаємо. Він є абсолютно різним, адже, у творах висвітлювалися різні періоди та події, описувані території, що також мало свій вплив на хід думок та ментальність дійових осіб. Як зазначає С. Кирилук, „персонаж повністю відповідає витвореній О. Кобилянською архетипній моделі людини, що сама робить вибір, але більшою чи меншою мірою така людина підвладна силі різноманітних стихій – від природних, інстинктивних її виявів і аж до втручання вищої, „божеської” сили” [3, с.61]. Отже, паралель між світом персонажів письменниці та Кліма Поліщука все ж таки провести можемо: вони безперечно перебували у тісному взаємозв'язку з навколишнім середовищем. Манера письма в авторів викладена в експресіоністичних тонах.

У творах Кліма Поліщука та Ольги Кобилянської людина прагне досягти досконалості, відділяючи себе від буденності. Письменниця вмiла знаходити своєму станові відповідний куточок природи. Цілком певно можемо сказати це і про Кліма Поліщука, у творах якого головний герой шукає для себе спокою серед природи, намагається заховатися від жорстоких реалій життя.

У Кліма Поліщука об'єднуючою ланкою між природою та людиною виступає й релігія. При чому вона ж і є складовою незайманої природи. Природа для письменника – це щось на кшталт недоторканного, сакрального, вона є супровідним елементом протягом усієї сюжетної лінії. Про це свідчить його проза. Наприклад, у творі „Воєнко” оповідач неодноразово чує гомін лісу, і це не звичайний шелест, а церковний спів: „...увайжніше починаю слухати шепоту соснових віт і придивляюся, як грають на дубовім листі узорні плями вечірнього сонця... і не знаю, через що саме згадався мені Печерський Монастир і звуколірний спів чернечого хору – „Світе тихий, Святої слави” [5, с. 532]. Наприкінці цього ж твору: „Глухий гомін дерев видався мені величним співом чернечого хору в Печерськiм Монастирi і я несвідомо майже, зупинився і став слухати” [5, с. 561]. Ліс сприймається як ідеал досконалості, гармонії. Це інший вимір, щось абсолютно неземне. Саме таким постає ліс й у творі „Годі, як було Різдво...”: „Навколо в лісі панувала молитовна тиша, а легенький шепіт змерзлих віт нагадував тихий шепіт уст болящих під час „херувимської” в сільській церкві” [5, с. 62]. У творах Ольги Кобилянської є чимало звернень до міфологічних, містичних мотивів. Як зазначає Л. Горбоніс: „У розумінні О. Кобилянської природа має магічну силу і наділена великими можливостями, підсвідомо ототожнюючись із вищим божеством, яке дає енергію” [1, с. 53]. У творах письменника наратор завжди наодинці зі своїми думками, з природою, яка ніби живить його, дає можливість рухатись далі, вперед. На противагу „лісу” Кліма Поліщука, в якому персонаж завжди знаходить захист, у Ольги Кобилянської це місце пов'язане з таємничістю, величчю, міфологією. У творі „Природа” головна героїня зливається воєдино з природою, невідоме та таємниче приваблює її: „В лісі лежала вона, витягнувшись на моху, і між вершками ялиць шукала неба” [4, с. 8]. Тут же: „Се меланхолія усього готового, що на всім витискає свою печатку. Се краса, котрою вона розкошується, в котрій купає свою душу й котра відбивається в її великих дожидаючи очах...” [4, с. 10]. Страх перед лісом та любов до нього – це ті почуття, якими протягом усього твору керуються персонажі. Подекуди ліс пов'язаний із неприємними передчуттями та спогадами. Так, у „Землі” вже на початку цей символ асоціюється з чимсь непоборним, неподоланим: „...великий ліс, що тягнеться по західній стороні села і творить зелений мур поперек широкої площини, щоб обмежити її розмах” [4, с. 221]. Подальший розвиток подій оповідання демонструє зв'язок цього символу із долями героїв.

Окремо звернемося й до таких символів, як сонце та місяць, які завжди у творах виступають свідками певних подій.

Про використання Ольгою Кобилянською символа-свідка місяця у творах пише й С. Кирилук у праці „Мотиви та образи світової літератури у творчості О. Кобилянської: Конспект лекцій” [2]. Йдеться про мотив вбивства, який часто зустрічається у прозі письменниці. Авторка висловлюється окрім інших творів („Огривай, сонце...”, „В неділю рано зілля копала...” тощо) й щодо повісті „Земля”, в якій частенько використовується символічний образ місяця: „Звернення до образу місяця тут не випадкове, адже, за народними уявленнями, сам місяць дав у себе притулок братовбивці і відтоді носить на собі тавро страшного Каїнового гріха” [2, с. 41]. Свідком вбивства постає місяць у творі „Огривай, сонце...”. Головна героїня Марта зарізала свого чоловіка вночі і свідком цього вчинку був лише місяць: „Місяць глядів на землю, купав її в магічному сьайві, але не огривав її” [4, с. 204].

В оповіданні „Земля”, коли вбитий Михайло перебуває вдома, місяць безпристрасно осяює місцевість: „Місяць зійшов велично й спокійно і освічував далекі пусті поля, що кожне стебельце і кожний голий корчик виднівся виразно” [4, с. 439]. У письменниці символ місяця увиразнює сюжетну лінію, загострює сприйняття ситуацій, таким чином, виступаючи невід’ємним містичним елементом.

Щодо місяця у прозі Кліма Поліщука, то тут він виступає або свідком подій, або ж притулком від негараздів, вірадикалом. Так ось, у „Казці, яких багато” саме місяць вириває оповідача з важких роздумів про ситуацію в країні: „Дивне сяйво зі сходу визволило мене з цього... Глянув на схід і побачив кругловиде лице місяця, який всміхався веселою усмішкою, наче добрий батько до своїх дітей. Від тієї усмішки враз усе зясніло срібним сяйвом, а лагідні хвилі Дністра замерехтіли самоцвітною оздобою” [5, с. 488]. Оповідач зливається з природою, намагається віднайти себе. У Поліщуків персонажа немає помірності, він впадає в крайнощі: природа або допомагає впоратися з важкими психологічними ситуаціями, або ж виступає жорстоким „спостерігачем”. У творі „Уява (Із записника вигнанця)” місяць має вже зовсім інший вигляд та несе не таке емоційне навантаження. Тут він супроводжує спогади наратора про вбивство матері: „...Блідо-срібний місячний промінь відбивав на підлозі моєї самотньої кімнати в сутеренах заграване вікно, а я, лежачи в своєму твердому ліжку, дивився на білу й широку дорогу і ніяк не міг зрозуміти – що є дійсністю, а що тільки уявою...” [5, с. 487]. Деколи місяць традиційно освітлює старі кладовища, як у „Казці, яких багато”: „Вгорі яскраво світив місяць, а внизу срібними гадюками плазували по воді його промені” [5, с. 490]. Варто зазначити, що сили природи, природні явища у творчості письменника зазвичай виступають не лише свідками-символами, але й задіяні у покараннях за гріхи. Так, у вищезгаданому творі розповідається про чоловіка проклятого рідною буковинською землею, після смерті якого вона не приймала його: „Ви не думайте собі, що земля все терпить... Ні!.. Вона чує й відчуває кожне наше слово, не то щоби ще діла не могла знати!.. Кожна грудочка, кожний камінчик чує й знає все, тільки сказати нічого не може, бо це Богом заборонено...” [5, с. 494]. У подальших роздумах наратора, в яких знову ж таки виринає цвинтар, осяяний місяцем, уловлюємо всю суть ставлення письменника до сил природи: „Я мовчки подивився на осяяне місячним сяйвом „царство мертвих”, яке, здавалося, думало затаєну думу, глянув ще у бік самотнього хреста на могилі „пропащого” і зрозумів, що казка старого цвинтарного сторожа має свою частку правди – тієї самої правди, яка заставляє одних поневолювати, а других терпіти і вірити, що коли не власними силами, так силами самої природи будуть покарані ті всі, що доброхітно пішли на службу народній кривді” [5, с. 494].

Ще одним спільним символом у прозі письменників виступає сонце. Майже кожен твір Кліма Поліщука розпочинається з описів природи, особливої уваги надає письменник саме сонцю, яке зазвичай пророкує щось жахливе, асоціюється з війною, битвами: „Сонце давно зайшло і останні його промені згасли, а над лісом грала та грала червона заграва” [5, с. 292]; „Яскраве сонце догоріло велично й урочисто і стала слатись легенька сутінь” [5, с. 488]; „Із-за лісу повільно викочувалося велике червоне сонце, а вгорі, під самісіньким небом, защебетали жайворони...” [5, с. 427]; „З того часу, як на землю направились із неба сонячні мечі, люди стали призвичаюватись до близького гарматного грюкоту і захоплюватись його могутністю” [5, с. 159] та ін. Як бачимо, символ сонця у письменника є наскрізним, він упродовж всієї творчої діяльності неодноразово звертається до цього образу. Досить часто воно має кривавий, червоний колір, що свідчить про апокаліптичність, безвихідність.

У творі Ольги Кобилянської „Лист засудженого вояка до своєї жінки” сонце виступає символом життя: „Позирай часто на сонце, на те боже сонце, котре я так зарані покидати мушу...” [4, с. 143]. Символ сонця, використаний у творах письменниці, сповнений зазвичай життєдайної енергії, персонажі черпають, заряджаються нею. Так само й у творі „Огривай, сонце...” героїня перед своєю смертю звертається до згаданого символу: „Сонце саме клонилось до заходу, її погляд звернувся туди, а уста стягнулись, мов до усміху: – *Огривай, сонце!*.. Мене і моїх дітей огривай...” [4, с. 217].

Як зазначалося вище, Клим Поліщук вводить реципієнта у вир подій через описи природи у своїх творах. В оповіданні „Жертва”, в якому йдеться про жахливе нелюдське вбивство у часи голоду, насторожує початок розповіді, який вже гарантує трагічну, моторошну кульмінацію: „Похмура, повна таємничого жаху, десь із височини спускалася на землю ніч. Чорні хмари важко повиснули над вогкими полями. Стокрилий вітер гонив їх на північ цілими отарами. В повітрі

чувся могутній дух сирій землі і запашна сила весняного відродження”. Тут же: „Дерева гомоніли, наче розмовляли з ніччю, турботно розповідаючи їй сумні казки сучасного терпіння” [5, с. 424].

Загалом описи природи, звернення до її сил відіграють надзвичайну роль у передачі настроїв, психологічних станів дійових осіб у прозі Ольги Кобилянської та Кліма Поліщука. Так, у письменників, наприклад, схожа манера занурення реципієнта в ситуації, які цілком наближують природу до повсякденного життя персонажів. У Кліма Поліщука: „Пригадую, як вечірня біла мла снувалася в лісі і білими намітками обгортала високі струнки ялини і сосни. Небо вгорі було таке темно-синє, глибоке і таємниче, як безодня, з якої так привітно і так ласкаво всміхалися далекі зорі. Навколо в лісі панувала молитовна тиша, а легенький шепіт змерзлих віт нагадував тихий шепіт уст болящих під час „херувимської” в сільській церкві” [5, с. 62]; у Ольги Кобилянської: „Звізди повиступали. Небо було ними засіяне. Було ясне й чисте, яким буває лише в осінні ночі. Глибина його була безмежна. Наліво трохи лежав „сусідній” ліс. Неначе велика, знесла пляма, чорнівся на гладкій поверхні землі і, здавалося, стиха приманював до себе” [4, с. 418 – 419]. Як бачимо, навіть безмежне небо, таємничий ліс, які виступають у двох авторів абстрагуванням від повсякденності, подекуди й символами людських надій, мрій та сподівань, є спільною складовою частиною світобачення та світосприйняття письменників, хоча написані їхні твори на різну тематику.

Дійові особи Кліма Поліщука та Ольги Кобилянської, головним чином, співіснують із природою. У прозі письменників відбувається осмислення не лише людської культури, побуту загалом, але й вищої духовної матерії. У їхніх творах спостерігаємо динаміку розвитку психології персонажів, з якими паралельно вдало використано описи природи.

Література

1. Горбоніс Л. Традиційно-звичаєві погляди гуцулів на природу / Л. Горбоніс // Народна творчість та етнографія. – № 5. – 2004. – С. 51–62.
2. Кирилюк С. Мотиви та образи світової літератури у творчості О. Кобилянської: Конспект лекцій. – Чернівці: Рута, 2000. – 48 с.
3. Кирилюк С. Ольга Кобилянська і світова література / С. Кирилюк. – Чернівці: Рута, 2002. – 176 с.
4. Кобилянська О. Вибрані твори. – К.: „Дніпро”, 1977. – 686 с.
5. Поліщук К. Вибрані твори / Упоряд. В. Шевчук; передм. С. Яковенка. – К.: Смолоскип, 2008. – 704 с. – („Розстріляне відродження”)
6. http://mobile.pidruchniki.ws/14100821/filosofiya/priroda_obyekt_filosofskoyi_refleksiyi